

معیارهای روزنامه‌نگاری مطلوب در ایران: بررسی دیدگاه‌های استادان دانشگاه و روزنامه‌نگاران

دکتر نعیم بدیعی^{**}

تاریخ دریافت: ۸۲/۳/۱۹

تاریخ پذیرش: ۸۳/۴/۳۰

چکیده

این تحقیق کوششی در تبیین معیارهای روزنامه‌نگاری مطلوب در ایران از دیدگاه استادان دانشگاه و روزنامه‌نگاران به منظور ارائه یک الگوی مناسب برای فعالیت‌های روزنامه‌نگاری است. آگاهی از این دیدگاه‌ها می‌تواند به شناخت معیارهای روزنامه‌نگاری مطلوب کمک کند. بدین لحاظ ضمن مروری بر نظریه‌های مطبوعات، معیارها و اصول اخلاق حرفه‌ای و شیوه‌های روزنامه‌نگاری کوشش شد و ویژگی‌های هر یک بر شمرده شود با توجه به این مباحث، سؤالها (گویه‌های) تحقیق، برای استفاده از روش Q تدوین گردد.

---

^{**} استاد گروه علوم ارتباطات اجتماعی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی

e-mail: badei@atu.ac.ir

روزنامه‌نگاری در شرایطی می‌تواند فعالیت مطلوب حرفه‌ای داشته باشد که شرایط و فضای مناسب سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی برای آن فراهم باشد تا با استفاده از تکنیکها و اصول روزنامه‌نگاری و آگاهی از معیارها و اصول اخلاقی بتواند وظایف و مسئولیت اجتماعی خویش را در برابر جامعه ایفا کند.

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که الگوی روزنامه‌نگاری مطلوب را می‌توان از چهار جنبه مورد توجه قرار داد: اصول و معیارهای حرفه‌ای، اصول روزنامه‌نگاری، مطبوعات و حکومت، مطبوعات و جامعه.

واژه‌های کلیدی: روزنامه‌نگاری، نظریه‌های مطبوعات، معیارها و اصول اخلاق حرفه‌ای، شیوه‌های روزنامه‌نگاری

مقدمه

هنگامی که در سال ۱۴۵۰ میلادی، یوهان گوتنبرگ (Johann Gutenberg) در کارگاه کوچکی در شهر ماینتز (Mainz) آلمان موفق شد نخستین صفحه کاغذ را با استفاده از حروف متحرک فلزی چاپ کند، نمی‌توانست تصور کند که این اختراع چه انقلابی در دنیا به پا خواهد کرد. احتیاج مادر اختراع است. نیاز جامعه اروپا در اواسط سده پانزدهم میلادی بر تکثیر سریع و ارزان چنین بود که تا سال ۱۵۰۰ میلادی، بیش از پانزده میلیون نسخه از ۳۵۰۰۰ عنوان کتاب به زیر چاپ رفت.

با گسترش صنعت چاپ و پیدایی روزنامه‌ها در کشورها، نظارت و کنترل بر مطبوعات نیز گسترش یافت. تاریخ مطبوعات اکثر کشورها تاریخ مبارزه روزنامه‌نگاران با محدودیت‌ها و نظارت‌هایی است که دولت‌ها بر مطبوعات روا داشته‌اند. این پرسش که آیا اصولاً دولت‌ها چنین حقی دارند، بارها از سوی اندیشمندان در طول تاریخ ابراز گردیده است. بررسی مبانی نظری در این خصوص نشان می‌دهد که نظارت و کنترل، به طور کلی، به شیوه‌های گوناگون بر

مطبوعات اعمال می‌شود.

طرح مسئله و هدف تحقیق

این تحقیق کوششی در شناخت معیارهای روزنامه‌نگاری مطلوب در ایران از دیدگاه استادان دانشگاه و روزنامه‌نگاران به منظور ارائه الگوی مطلوب برای فعالیت‌های روزنامه‌نگاری در ایران است.

جایگاه، رسالت و مسئولیت اجتماعی رسانه‌های ارتباط جمعی در جوامع مختلف، با ساختارهای سیاسی، اقتصادی و فرهنگی متفاوت به گونه‌های مختلف تبیین شده است. وظیفه‌ای که برای رسانه‌ها، چه از نظر مخاطبان، چه از دیدگاه دولت‌ها و چه از نظر روزنامه‌نگاران، تصور می‌شود، حاوی مشابهت‌ها و تفاوت‌هاست. اکنون این پرسش مطرح است که وظیفه رسانه‌ها به طور کلی و مطبوعات به طور خاص چه باید باشد؟ چه شیوه یا شیوه‌های روزنامه‌نگاری می‌تواند رسالت و مسئولیت اجتماعی روزنامه‌نگاران را به نحو مطلوب به انجام رساند؟ به عبارت دیگر، روزنامه‌نگاری مطلوب در ایران باید حاوی چه معیارها و ویژگی‌هایی باشد؟ روزنامه‌نگاری، حرفه‌ای است که می‌کوشد نگرش‌ها، باورها، فعالیت‌ها و روابط اجتماعی میان افراد (اعم از افراد عادی و دولتمردان) را در یک بستر سیاسی - اجتماعی - فرهنگی به تصویر کشد؛ حرفه‌ای که سهل و در عین حال ممتنع است.

هدف این تحقیق، تبیین معیارهای روزنامه‌نگاری مطلوب در ایران از دیدگاه استادان دانشگاه و روزنامه‌نگاران به منظور ارائه الگوی مطلوب برای فعالیت‌های روزنامه‌نگاری در ایران است. آگاهی از این دیدگاه‌ها می‌تواند به شناخت معیارهای روزنامه‌نگاری مطلوب در ایران کمک کند. بدین لحاظ، ضمن مروری بر نظریه‌های مطبوعات، معیارها و اصول اخلاق حرفه‌ای و شیوه‌های روزنامه‌نگاری، کوشش می‌شود ویژگی‌های هر یک برشمرده شود و با توجه به این مباحث، پرسش‌ها (گویه‌ها)ی تحقیق برای تبیین الگوی روزنامه‌نگاری مطلوب در

ایران تدوین گردد.

مبانی نظری تحقیق

رسانه‌های ارتباط جمعی به اندازه‌ای در جوامع مهم هستند که از آنان به عنوان «رکن چهارم» حکومت نام برده شده است. نگاه سه رکن دیگر همیشه به رکن چهارم است. نحوه فعالیت روزنامه‌نگاران در کشورهای مختلف با ساختارهای سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی متفاوت، یکسان نیست. در برخی از کشورها حکومت بر رسانه‌ها حکمرانی می‌کند؛ در برخی از کشورهای دیگر، کنترل و نظارت دولت بسیار محدود است. کشوری در دنیا وجود ندارد که رسانه‌ها را به حال خود گذاشته باشد. در این قسمت با طرح نظریه‌های مطبوعات، به بررسی رابطه بین مطبوعات و حکومت می‌پردازیم.

نظریه‌های مطبوعات

در نیم قرن اخیر، پنج نظریه درباره کارکردهای مطبوعات و روابط آن با حکومت و مردم تبیین شده است:

الف - نظریه اقتدارگرا (Authoritarian)

صنعت چاپ در بستر حکومت‌های اقتدارگرای اروپا در قرن پانزدهم میلادی متولد شد. کلیسا و رهبران سیاسی بدون توجه به خواسته‌های مردم، قدرت خود را اعمال می‌کردند و کم‌تر کسی توانایی مبارزه با آنان را داشت. سلطنت‌های استبدادی مطلقه، خواهان اطاعت مطلقه بودند. در آن زمان موقعیتی فراهم نبود که یک کارگاه چاپ بتواند برای آزادی بیان و انتشار عقاید با حکومت به مبارزه برخیزد (Sandman, et al.: 31).

گوتنبرگ و جانشینان او کارمندان دولت نبودند، تا چهارصد سال بعد از گوتنبرگ، مالکیت چاپ خصوصی بود. از همان ابتدا، وجود مالکیت خصوصی یکی از معضلات حکومت‌های

استبدادی و اقتدارگرا به شمار می‌رفت. چگونه حکومت می‌توانست رسانه‌ای را که مالکیت آن را به عهده نداشت، در کنترل خود داشته باشد؟ راه‌های گوناگون، بررسی و سرانجام آسان‌ترین راه که صدور پروانه یا امتیاز بود، برگزیده شد. از هر چاپخانه‌داری خواسته شد که «امتیاز سلطنتی» و پروانه کار دریافت دارد (Ibid., 163).

صدور امتیاز در عمل چندان موفق نبود. فعالیت چاپخانه‌های بدون امتیاز رشد فزاینده‌ای پیدا کرد. حتی چاپخانه‌هایی که امتیاز داشتند، در ساعاتی اقدام به چاپ مطالب ضدحکومتی می‌کردند. مدتی هم سانسور قبل از چاپ اعمال شد. برای هر چاپخانه مأموری گماشته شد تا هر کتاب یا مطالبی را که به چاپ می‌رسید، بازبینی و اجازه چاپ آن را صادر کند. این کار نیز با توجه به حجم و گسترش فعالیت‌های چاپی، قابلیت اجرایی نداشت. تعداد افراد مورد اعتماد محدود و تعداد چاپخانه‌ها و حجم کارهای چاپی آنان فراوان بود (Ibid.).

امروز نیز بسیاری از کشورهای دنیا با همان شیوه بر مطبوعات نظارت و کنترل دارند.^(۱) دنیس مک‌کوایل (Denis McQuail) استاد دانشگاه، ویژگی‌های مهم نظریه اقتدارگرا را چنین بر می‌شمرد:

- ۱- رسانه‌ها نباید قدرت حاکم را تضعیف کنند یا نظم موجود را بر هم زنند.
- ۲- رسانه‌ها باید از تهاجم به اکثریت و ارزش‌های سیاسی و اخلاقی حاکم اجتناب ورزند.
- ۳- برای نیل به این اصول، سانسور جایز است.
- ۴- مالکیت رسانه‌ها خصوصی یا دولتی است.
- ۵- برای انتشار مطبوعات نیاز به اجازه قبلی (امتیاز) است (McQuail: 111-112).

۱- برای اطلاع بیشتر در این زمینه به تارنمای زیر نگاه کنید:

Karin Deutch Karlekar, "Press Freedom in 2002." in *Freedom of the Press 2003: A Global Survey of Media Independent*, edited by Karin Deutch Karlekar, retrieved from World Wide Web, Aug. 1, 2003: <http://www.freedomhouse.org/pfs2003>.

ب - نظریه شوروی (Soviet)

مشکل مالکیت خصوصی رسانه‌ها در اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی (سابق) و چین با دولتی کردن آن‌ها ظاهراً حل شد. روزنامه‌ها، مجله‌ها و ایستگاه‌های رادیویی و تلویزیونی دارای مالکیت دولتی بودند و اداره آن‌ها نیز به عهده حکومت بود. این استعاره نیست که گفته شود رسانه‌ها در شوروی (سابق) «رکن چهارم» حکومت بودند. مدیران روزنامه‌های *پراودا* (Pravda) و *ایزوستیا* (Izvestia) مأموران عالی رتبه در حزب کمونیست بودند. در وضعیت مالکیت دولتی، دیگر این پرسش مطرح نیست که آیا رسانه‌های ارتباط جمعی باید از حکومت حمایت کنند یا با آن به مخالفت برخیزند. در این نظام، رسانه‌ها جزئی از حکومت هستند. در قانون اساسی سال ۱۹۲۵ اتحاد جماهیر شوروی سابق، هدف از انتشار مطبوعات، «تقویت نظم اجتماعی کمونیست» بود (Siebert: 125).

با وجود چنین جایگاهی برای رسانه‌ها، بین نظریه‌های اقتدارگرا و شوروی تفاوت‌هایی نیز وجود دارد. در نظریه اقتدارگرا، رسانه‌ها دارای مالکیت خصوصی هستند ولی در نظریه شوروی، رسانه‌ها در تملک دولت قرار دارند. در حکومت‌های اقتدارگرا، انتقاد در مطبوعات جایی ندارد. ولی در حکومت شوروی سابق، انتقاد تا اندازه‌ای مجاز بود که اساس ایدئولوژی کمونیست را زیر سؤال نبرد.

ویژگی‌های مهم نظریه شوروی را می‌توان چنین توصیف کرد:

- ۱- رسانه‌ها نباید دارای مالکیت خصوصی باشند.
- ۲- رسانه‌ها باید با کارکردهای مثبت، مانند جامعه‌پذیری هنجارهای مورد قبول، آموزش، اطلاع، انگیزش و بسیج عمومی خدمت کنند.
- ۳- رسانه‌ها باید در برابر خواسته‌ها و نیازهای جامعه پاسخگو باشند.
- ۴- رسانه‌ها باید با توجه به اصول مارکسیست - لنینیست، تصویری عینی و کامل از جامعه و دنیا به مردم ارائه دهند.

۵- روزنامه‌نگاران افراد حرفه‌ای مسئولی هستند که هدف‌ها و آرمان‌های آنان باید با منافع جامعه منطبق باشد (McQuail: 118-119).

ج - نظریه آزادی‌گرا (Libertarian)

باور نظریه آزادی‌گرا به طور کلی این است که بهترین کاری که دولت می‌تواند بکند این است که مطبوعات را به حال خود بگذارد. نظریه آزادی‌گرا در عصر روشنگری (Enlightenment) رشد کرد، ولی این رشد به موازات توسعه دموکراسی صورت گرفت. در یک حکومت دیکتاتوری، حتی اگر باور و پنداشت این باشد که مردم توانایی جداسازی حقیقت از غیر حقیقت را دارند، دلیلی برای حمایت از آزادی بیان و مطبوعات احساس نمی‌شود. اصولاً پرسش این است که چرا یک حکومت اقتدارگرا می‌خواهد که مردم از حقیقت آگاه شوند؟ مگر در حکومت اقتدارگرا، مردم حکومت می‌کنند؟ آن چه مهم است این است که حکومت حقیقت را یافته است و می‌داند. مردم در این میان نقشی ندارند. در حکومت دموکراسی، مردم حکومت می‌کنند. در چنین حکومتی، مردم برای تصمیم‌گیری به داشتن اطلاعات لازم و کافی نیاز دارند و رسانه‌ها در این میان، می‌توانند نقش ارزنده‌ای ایفا کنند. (Sandman, et al.: 166).

ویژگی‌های مهم نظریه آزادی‌گرا را می‌توان چنین برشمرد:

- ۱- نشریه باید از هرگونه سانسور قبل از چاپ به وسیله شخص ثالث رها باشد.
- ۲- انتشار و توزیع نشریه باید برای افراد و گروه‌ها بدون اجازه قبلی و امتیاز آزاد باشد.
- ۳- حمله به حکومت و مأموران دولتی و احزاب سیاسی (متمایز از حمله به افراد خصوصی یا خیانت و نقض امنیت) حتی بعد از انتشار قابل تنبیه نیست.
- ۴- هیچ‌گونه محدودیتی در مسیر جمع‌آوری اطلاعات به صورت قانونی نباید وجود داشته باشد.
- ۵- هیچ‌گونه محدودیتی در مسیر صدور و ورود و ارسال و دریافت «پیام‌ها» از مرزهای

کشور نباید وجود داشته باشد (McQuail, 115-116).

د - نظریه مسئولیت اجتماعی (Social Responsibility)

نظریه مسئولیت اجتماعی به دنبال «گزارش کمیسیون هاچینز» (Hutchins) در ایالات متحده آمریکا با عنوان «گزارش مطبوعات آزاد و مسئول» (A Report on a Free and Responsible Press) در سال ۱۹۴۷ شکل گرفت. این گزارش انتقادی که توسط تعدادی از استادان و متخصصان رشته‌های مختلف تدوین شد، بسیاری از اصول نظریه آزادی‌گرا را پذیرفت. به عبارت دیگر، باور این گزارش بر این بود که برای گسترش دموکراسی، مردم باید بتوانند اطلاعات و نظریه‌های گوناگون را به دست آورند و بعد، خودشان به تصمیم‌گیری بپردازند. با این حال، «گزارش کمیسیون هاچینز» نظریه آزادی‌گرا را از جنبه کارکردی مورد سؤال قرار داد که آیا مردم اطلاعات لازم و کافی برای تصمیم‌گیری منصفانه به دست می‌آورند؟ بر این اساس، «گزارش کمیسیون هاچینز» پنج اصل را برای تضمین این امر پیشنهاد داد:

- ۱- رسانه‌ها باید گزارشی صحیح و جامع از رویدادهای روز به نحوی ارائه دهند که برای مردم قابل فهم باشد.
  - ۲- رسانه‌ها باید زمینه مبادله انتقادات و اظهار نظرها را فراهم کنند.
  - ۳- رسانه‌ها باید تصویری درست از گروه‌های جامعه ارائه دهند.
  - ۴- رسانه‌ها باید برای ارائه و روشنگری هدف‌ها و ارزش‌های جامعه، مسئولیت را بپذیرند.
  - ۵- رسانه‌ها باید امکان دسترسی کامل به اطلاعات روز را فراهم کنند
- (The Commission on Freedom of the Press: 79-131).

تفاوت بین نظریه‌های آزادی‌گرا و مسئولیت اجتماعی بسیار ظریف، ولی مهم است. نظریه آزادی‌گرا بر این اعتقاد است که هر نشریه یا ایستگاه سخن‌پراکنی (رادیو، تلویزیون) به هر صورت که عمل کند، بهترین وضع است؛ در حالی که نظریه مسئولیت اجتماعی با این دیدگاه

موافقت ندارد. نظریه مسئولیت اجتماعی از رسانه‌ها می‌خواهد، همان‌طور که در نظریه آزادی‌گرا نیز مطرح است، «بازار آزاد عقاید و اندیشه‌ها» را به وجود آورند.

ماهیت نظریه مسئولیت اجتماعی این است که رسانه‌ها در انجام وظایف خود مسئولیت دارند. اگر رسانه‌ها این مسئولیت‌ها را داوطلبانه بپذیرند، که مسئله‌ای نیست؛ ولی اگر نپذیرند، در این صورت ممکن است حکومت برای پذیرش مسئولیت مداخله کند.

نظریه مسئولیت اجتماعی باید بتواند بین این اصول توازن برقرار کند: آزادی فردی و حق انتخاب، آزادی رسانه‌ها و مسئولیت‌ها نسبت به جامعه. با توجه به این ملاحظات است که در سال‌های بعد برای رادیو و تلویزیون مقررات خاصی به تصویب رسیده است که حدود و مسئولیت‌های فعالیت‌های آنان را مشخص می‌کند.

ویژگی‌های مهم نظریه مسئولیت اجتماعی را می‌توان چنین توصیف کرد:

- ۱- رسانه‌ها باید برخی از مسئولیت‌ها را نسبت به جامعه بپذیرند و آن‌ها را نشان دهند.
- ۲- این مسئولیت‌ها را می‌توان با در نظر گرفتن معیارهای حرفه‌ای در زمینه اطلاع‌رسانی، واقعیت‌جویی، درستی، عینیت‌گرایی و توازن نشان داد.
- ۳- رسانه‌ها باید از هر عملی که به جنایت، خشونت، بی‌نظمی یا رنجش گروه‌های اقلیت بیانجامد، اجتناب ورزند.
- ۴- رسانه‌ها باید بطور کلی متکثر و منعکس‌کننده گوناگونی جامعه خود باشند و امکان دسترسی دیدگاه‌های گوناگون را برای آنان فراهم کنند و حق پاسخگویی آنان را محفوظ بدارند.
- ۵- با توجه به اصل اول، جامعه و مردم حق دارند انتظار بالایی از رسانه‌ها داشته باشند و مداخله آنان برای اطمینان از حفظ منافع جامعه، توجیه‌پذیر است (McQuail: 117-118).

ه- نظریه رسانه‌های توسعه‌بخش (Development Media)

نظریه‌هایی که در بالا به آن‌ها اشاره شد، گرچه وضعیت و شرایط اجتماعی - سیاسی

فعالیت رسانه‌ها را در بسیاری از کشورهای جهان به تصویر می‌کشند، ولی در بسیاری از کشورهای در حال توسعه باید به وظایف و کارکردهای رسانه‌ها به گونه‌ای دیگر نگریست. اولین نکته در تدوین نظریه رسانه‌های توسعه‌بخش این است که شرایط مشترک برخی از کشورهای در حال توسعه حاکی از محدودیت اجرای نظریه‌های یاد شده با توجه به منافع این جوامع است. اولین عامل، فقدان برخی از شرایط لازم برای یک نظام ارتباط جمعی توسعه یافته است: زیرساخت‌های ارتباطی، مهارت‌های حرفه‌ای، منابع فرهنگی و تولید و مخاطبان موجود. عامل دوم، وابستگی کشورهای در حال توسعه به فناوری‌های لازم و مهارت‌ها و تولیدات فرهنگی است. عامل سوم، توجه بیش‌تر این کشورها به توسعه سیاسی، اقتصادی و اجتماعی است که باعث توجه کم‌تر به رسانه‌ها می‌شود. عامل چهارم، افزایش تمایل به هویت‌شناسی یکسان بین کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته و حضور در سیاست بین‌الملل است (Ibid., 120).

آن عاملی که به نظریه رسانه‌های توسعه‌بخش انسجام بیش‌تری می‌بخشد، پذیرش توسعه اقتصادی (تغییرات اجتماعی) است که به بازسازی کشور که هدف اول است، کمک می‌کند. بدین سبب، برخی از آزادی‌های رسانه‌ها و روزنامه‌نگاران در مرتبه دوم مسئولیت آنان قرار می‌گیرد. منافع جمع بر آزادی‌های فردی تأکید می‌شود. یکی از نکته‌های برجسته در نظریه رسانه‌های توسعه‌بخش که بر آن تأکید می‌شود، «حق ارتباط» است که در اصل ۱۹ اعلامیه جهانی حقوق بشر بر آن تأکید شده است: «هر کس حق دارد، آزادانه عقاید و نظرات خود را بیان دارد...».

ویژگی‌های مهم نظریه رسانه‌های توسعه‌بخش را می‌توان چنین توصیف کرد:

- ۱- رسانه‌ها باید با پذیرش اصول توسعه، در راستای سیاست‌های ملی آن را به اجرا در آورند.
- ۲- آزادی رسانه‌ها می‌تواند با توجه به اولویت‌های اقتصادی و نیازهای توسعه‌ای جامعه

محدود گردد.

۳- رسانه‌ها باید در ارائه خبر، و اطلاعات برای پیوند بین کشورهای در حال توسعه که از جنبه‌های جغرافیایی، فرهنگی و سیاسی با یکدیگر نزدیکی دارند، اولویت قایل شوند.

۴- روزنامه‌نگاران و دیگر کارکنان رسانه‌ها، مسئولیت و آزادی در جمع‌آوری و توزیع اطلاعات را دارا هستند.

۵- برای حفظ منافع توسعه، دولت حق دارد با ایجاد محدودیتها، سانسور، قطع یارانه و کنترل مستقیم، وارد مداخله شود (Ibid: 121).

در تحقیقی پیرامون نظام مطلوب مطبوعاتی در ایران، خانم دکتر مهدخت بروجردی علوی، به بررسی و نظرجویی از روزنامه‌نگاران ایران پرداخت. این تحقیق نشان داد که روزنامه‌نگاران ایرانی با نظام اقتدارگرا برای اداره مطبوعات به کلی مخالفند و در مجموع، نظام مسئولیت اجتماعی را بر سایر نظام‌ها، برای اداره مطبوعات ترجیح می‌دهند (بروجردی علوی، ۱۳۷۵).

معیارها و اصول اخلاق حرفه روزنامه‌نگاری

همانند بسیاری از حرفه‌ها، روزنامه‌نگاری نیز نیاز به نظارت‌های حرفه‌ای دارد. ولی برخلاف حرفه‌های دیگر، اصول و مقررات اخلاق حرفه روزنامه‌نگاری در بسیاری از کشورها، مدون و مشخص نیست. در اوایل قرن بیستم، کشورهای اروپایی بر ضرورت تدوین اصول و مقررات اخلاق حرفه روزنامه‌نگاری تأکید کردند.

روزنامه‌نگاران کشورهای اسکانندیناوی در تهیه و تدوین این گونه مقررات، پیشگام بوده‌اند. کشورهای نروژ، سوئد، فنلاند به ترتیب در سال‌های ۱۹۱۲، ۱۹۱۶ و ۱۹۱۹ از مجموعه مقررات اخلاق حرفه روزنامه‌نگاران برخوردار شدند. «سندیکای ملی روزنامه‌نگاران فرانسوی» در سال ۱۹۱۸، مجموعه‌ای از مقررات اخلاقی، با عنوان «منشور وظایف

و مسئولیت‌های روزنامه‌نگاران» را تصویب کرد. در ایالات متحده آمریکا، «انجمن سردبیران روزنامه‌های آمریکا» در سال ۱۹۲۳، اصول کلی اخلاقی حرفه روزنامه‌نگاری را به تصویب رساند و اتحادیه ملی روزنامه‌نگاران انگلستان، در سال ۱۹۳۶ نخستین مجموعه مقررات اخلاقی حرفه روزنامه‌نگاری را تدوین و تصویب کردند (معمدنژاد، ۱۳۷۹: ۱۳).

در ایران نیز ضرورت تدوین نظامنامه‌ای برای ایجاد نظم در مطبوعات و حفظ حقوق روزنامه‌نگاران مورد توجه قرار گرفت. نخستین بار در مهر ماه ۱۳۴۲، در جلسه «هیئت مدیره سندیکای نویسندگان و خبرنگاران مطبوعات»، یک متن هشت ماده‌ای در این خصوص به اتفاق آرا به تصویب رسید. در این متن، بر خدمت مطبوعات به عامه مردم، پرهیز روزنامه‌نگاران از اقدام به هرگونه عمل غیرشرافتمندانه، بی‌طرفی، عشق به حقیقت و دقت و اطلاع به مثابه بنیان کار روزنامه‌نگاری، کمک به روشن شدن حقیقت در عین محفوظ نگه داشتن امضا، ممانعت از انتشار مطالب زیان‌آور نسبت به مقام‌های رسمی و افراد عادی (مگر در مواردی که پای مصالح عمومی و ملی در میان باشد)، عدم انتشار مطالب غیرمستدل و اعتراف صریح به اشتباه، ذکر مأخذ به هنگام نقل از مطالب نشریه‌های دیگر، خودداری از تحریف به هنگام اقتباس، منتشر نکردن مصاحبه بدون اجازه مصاحبه‌شونده، حق بهره‌برداری مادی و معنوی روزنامه‌نگاران از شغل خود ولی نه به بهای دروغ و پوشاندن حقایق و دوری از عفت قلم و لطمه زدن به مصالح عمومی و ملی تأکید شده بود (نظام مطبوعات، ۱۳۷۶: ۸۸).

هیئت مدیره سندیکای نویسندگان و خبرنگاران مطبوعات در سال ۱۳۵۸ اساسنامه دیگری را تدوین کردند که به دلیل توقف فعالیت آن تا به امروز به تصویب نرسیده است. آخرین کوشش برای تدوین اصول اخلاق حرفه روزنامه‌نگاری با عنوان «میثاق اخلاق حرفه‌ای روزنامه‌نگاران»، توسط دکتر کاظم معمندنژاد، استاد دانشگاه علامه طباطبایی به عنوان پیش‌نویس در دومین «سمینار بررسی مسائل مطبوعات ایران» در خرداد ۱۳۷۷ ارائه شد. این

میثاق دارای یک مقدمه و دو بخش است: «وظایف و مسئولیت‌های روزنامه‌نگار» و «حقوق و امتیازهای روزنامه‌نگار» (معمدنژاد، ۱۳۷۷: ۹۴۴).

در مقدمه این میثاق، ضمن توجه به حق آزادی بیان به عنوان یکی از حقوق بنیادین انسانی، رسالت اجتماعی روزنامه‌نگاران در آگاهی به وقایع و مسائل زندگی عمومی، انعکاس برخورد عقلائی اندیشه‌ها و شناخت همگانی و تشریح و تفسیر و انتقاد آن‌ها، و نیز محدودیت‌هایی که خود روزنامه‌نگاران باید هنگام دست‌یابی به اخبار و اطلاعات و انتقال و انتشارشان ملزم به رعایت آن‌ها باشند، مورد تأکید قرار گرفته است:

در بخش اول این میثاق، در ۱۴ بند وظایف و مسئولیت‌های روزنامه‌نگاران برشمرده شده است. برخی از مسائل مورد تأکید در این بندها بدین قرار است:

✱ توجه روزنامه‌نگاران به واقعیت‌های عینی و ارائه اخبار و اطلاعات صحیح و دقیق و مقاله‌ها و تفسیرهای منطقی و منصفانه،

✱ توجه به خیر به منزله یک خدمت اجتماعی و نه یک کالای بازرگانی،

✱ توجه ویژه روزنامه‌نگار به صحت عمل حرفه‌ای خویش،

✱ مذموم و مطرود شمردن سرقت ادبی، مخدوش ساختن متن‌ها و سندها و حذف

اطلاعات اساسی،

✱ عدم پذیرش هرگونه پاداش مادی و غیرقانونی و نامشروع،

✱ درنیامیختن روزنامه‌نگاری با شغل آگهی بازرگانی یا شغل تبلیغ سیاسی،

✱ خودداری از قبول هرگونه فشار و تهدید برای انتشار یا عدم انتشار مطالب یا تغییر

محتویات آن‌ها،

✱ تصحیح مطالب نادرست و احترام به حق جواب خوانندگان و افراد ذینفع،

✱ احترام به استقلال و حاکمیت ملی و نظم و امنیت عمومی و آسایش و سلامت جامعه،

✱ احترام به اصول و معتقدات مذهبی، آداب و سنن قومی و ملی، مبانی اخلاق حسنه و

عفت عمومی و پرهیز از هرگونه گرایش به تبعیض جنسی، نژادی و قومی و تحریک به جنگ تجاوزکارانه و توسعه طلبانه،

- * کوشش در راه حفظ صلح و آرامش بین‌المللی و همزیستی مسالمت‌آمیز ملت‌ها،
- * احترام خاص به ارزش‌های جهانی بشریت، از جمله اصول دموکراسی، حقوق بشر، توسعه سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی کشورها،
- * احترام به حیثیت شخصی و زندگی خصوصی افراد، حمایت خاص از حقوق کودکان و نوجوانان و جلب کمک به سالمندان و بیماران و نیازمندان، و
- * حفظ اسرار حرفه‌ای و خودداری از افشای منابع اخباری که به صورت محرمانه به دست می‌آورد.

در ۱۴ بند بخش دوم این میثاق نیز از جمله بر موضوع‌های زیر تأکید شده است:

- * حق دست‌یابی آزادانه به تمام منابع خبری و بررسی‌ها و تحقیق‌های ضروری درباره تمام رویدادهای زندگی عمومی،
- * پیروی نکردن از هر شیوه‌ای که با خط مشی محل کار روزنامه‌نگار مغایرت داشته باشد،
- * ممنوعیت اعمال هرگونه فشار حرفه‌ای و سیاسی علیه روزنامه‌نگاران،
- * حق روزنامه‌نگار در توسل به اصل «قید وجدانی» در استعفا و دریافت غرامت به هنگام تعطیل، فروش یا تغییر خط مشی نشریه، در صورتی که به شرافت حرفه‌ای یا حیثیت اجتماعی او لطمه وارد آید،
- * آگاهی از هرگونه تصمیم مهمی که زندگی مؤسسه مطبوعاتی را تحت تأثیر قرار دهد،
- * مشارکت روزنامه‌نگاران در مالکیت و مدیریت مؤسسات مطبوعاتی و انتخاب مسئولان و مدیران تحریریه،
- * حق استفاده از پیمان‌های دسته‌جمعی کار، حق برخورداری از قرارداد شخصی و دریافت دستمزد مناسب و منطبق با نقش اجتماعی خود،

- ※ آزادی تأسیس انجمن‌ها و اتحادیه‌های حرفه‌ای،
- ※ تشکیل نهاد مستقل نظارت بر صدور کارت هویت حرفه‌ای روزنامه‌نگاران و تعیین مراتب و مقام تحریری آنان،
- ※ ایجاد «شورای عالی مطبوعات» برای نظارت بر اصول اخلاق حرفه،
- ※ کمک مؤسسات مطبوعاتی به آموزش تخصصی روزنامه‌نگاران،
- ※ حمایت از حقوق آفرینندگی روزنامه‌نگاران،
- ※ ارج نهادن به مشارکت زنان در کار حرفه‌ای روزنامه‌نگاران، و
- ※ حمایت حقوقی از امنیت و آسایش شغلی روزنامه‌نگاران و جلوگیری از تهدید جسمی و جانی آنان (همان: ۹۴۴ - ۹۴۸).

واقعیت این است که هیچ حرفه‌ای به اندازه روزنامه‌نگاری هر روز زیر ذره‌بین میلیون‌ها نفر خواننده قرار ندارد. روزنامه‌نگاران را مردم انتخاب نمی‌کنند که آنان را مورد پرسش قرار دهند. دولت‌ها نیز برای فعالیت‌های آنان، مانند حرفه‌های دیگر، پروانه کار صادر نمی‌کنند و نمی‌توانند آنان را مورد مؤاخذه قرار دهند. هر کس که بتواند بنویسد روزنامه‌نگار است و تا زمانی که خود را روزنامه‌نگار بداند در آن حرفه باقی می‌ماند.

شیوه‌های روزنامه‌نگاری

در نیم قرن گذشته، حداقل چهار شیوه روزنامه‌نگاری مورد توجه روزنامه‌نگاران و پژوهشگران قرار گرفته است، که به اختصار به آنان اشاره می‌شود:

الف - روزنامه‌نگاری عینی

روزنامه‌نگاری عینی (objective journalism) را با نگرشی که در قرن نوزدهم نسبت به مفهوم «آزادی بیان» مورد نظر بود، مرتبط می‌دانند و خبرگزاری‌ها را پیشگامان روزنامه‌نگاری

عینی می‌شناسند. در آن زمان خبرگزاری‌ها دریافتند که ارائه مطالب، بدون گرایش خاص و اظهار نظرهای شخصی، نه تنها از نظر مخابراتی ارزان‌تر تمام می‌شود، بلکه تعداد بیشتری از مخاطبان را نیز می‌تواند تحت پوشش قرار دهد (بدیعی و قندی، ۴۲۲).

در روزنامه‌نگاری عینی، بر ضرورت جدایی بین روزنامه‌نگار و واقعه یا موضوع مورد گزارش، تأکید می‌شود. تأثیر ندادن احساسات، پیش‌داوری‌ها، تمایلات، علاقه‌های شخصی و گروهی و رعایت بی‌طرفی در کسب، نگارش و انتشار خبرها از اصول روزنامه‌نگاری عینی است. حقیقت‌جویی و صحت‌گرایی، استقلال حرفه‌ای و همچنین احترام به حیثیت فردی و نیز احساس مسئولیت در برابر مصالح عمومی از جمله مهم‌ترین اصول حرفه‌ای روزنامه‌نگاری شناخته می‌شود (معمدنژاد، ۱۳۶۸: ۴۳۸-۵۲۷).

ب - روزنامه‌نگاری تشریحی

روزنامه‌نگاری تشریحی (interpretative journalism) زمانی تولد یافت که روزنامه‌نگاری عینی قادر نبود موضوعات، مسائل و مشکلات مهم جامعه را تبیین کند. گزارش این که مسئولان مملکت چه گفتند یا مجلس چه تصویب کرد، در بسیاری از موارد نه تنها کافی نبود، بلکه منحرف‌کننده نیز بود. ارائه حقایق متفرق نمی‌توانست ماهیت واقعیت‌ها را به خوبی نشان دهد.

کورتیس مک‌دوگال (Curtis McDougall) استاد روزنامه‌نگاری و یکی از طرفداران این شیوه گزارشگری می‌گوید که روزنامه‌نگاری سنتی، حتی در زمانی که می‌کوشد «عینی» باشد، در آن مقداری «تشریح» نهفته است. مک‌دوگال معتقد است که در روزنامه‌نگاری تشریحی، روزنامه‌نگار باید از «سطح» به «درون» برود و عمق مسائل و رویدادها را بکاود. در این شیوه روزنامه‌نگاری، روزنامه‌نگار خواننده را به «پشت صحنه رویداد» می‌برد و رویداد را به

چارچوب ذهنی و تجربیات او مرتبط می‌سازد (McDougall: 15).

ج - روزنامه‌نگاری تحقیقی

روزنامه‌نگاری تحقیقی (investigative journalism) که در گذشته به «افشاگری افشاحات» (muckracking) موسوم بود، از اوایل دهه ۱۹۷۰ میلادی مورد توجه بیش‌تر قرار گرفت. در این شیوه، روزنامه‌نگار به کندوکاو مسائل سیاسی، اجتماعی و اقتصادی می‌پردازد و ماهیت نهان آن‌ها را فاش می‌سازد. گزارشگری در این شیوه روزنامه‌نگاری، معمولاً محدود به اعمال سوء دولتمردان نیست، بلکه عملکرد نهادها، مؤسسه‌ها، شرکت‌ها و سازمان‌های مختلفی که در جامعه فعالیت می‌کنند نیز مورد تحقیق و بررسی قرار می‌گیرد (Charnely, 337).

د - روزنامه‌نگاری توسعه

زمان پیدایی مفهوم روزنامه‌نگاری توسعه (development journalism) دقیقاً روشن نیست ولی می‌توان ریشه‌های آن را مرتبط با برنامه‌های توسعه در فیلیپین در اواسط دهه ۱۹۶۰ دانست (Stevenson, 143).

یکی از حامیان روزنامه‌نگاری توسعه، ناریندر آگاروالا، روزنامه‌نگار هندی و مسئول پیشین بخش ارتباطات در «برنامه توسعه سازمان ملل متحد در آسیا و اقیانوسیه» است. آگاروالا، همانند دیگر پژوهشگران ارتباطات، معتقد است که خبرنگاران غربی معمولاً تمایل به گزارش اخبار هیجان‌انگیز (sensational) و عجیب و استثنایی (oddity) دارند و خبرهای مربوط به توسعه و پیشرفت‌های کشورهای در حال توسعه را نادیده می‌گیرند (Aggarwala, 180).

آگاروالا معتقد است که روزنامه‌نگاری که در بخش (سرویس) توسعه روزنامه فعالیت

می‌کند باید به صورت انتقادی، مناسبت برنامه‌های توسعه را از جنبه‌های محلی و ملی مورد ارزیابی قرار دهد. به عبارت دیگر، روزنامه‌نگار باید به روزنامه‌نگاری تحقیقی بپردازد (Ibid, 182).

دکتر معتمدنژاد معتقد است که سوء استفاده از شیوه «روزنامه‌نگاری برای توسعه» در بسیاری از کشورهای در حال توسعه، باعث شده است که یک نوع «روزنامه‌نگاری دولتی» که تنها به انتشار خبرها و گزارش‌های «مثبت» و «خوب» توجه دارد، رواج پیدا کند. در چنین شرایطی، روحیه انتقادگری که اساس حرفه روزنامه‌نگاری است، از میان می‌رود و روزنامه‌نگاران در کنار دستگاه تبلیغات دولتی، به جای خدمت به توسعه و پیشرفت جوامع خود به سازشگری و کمک به حفظ قدرت‌های خودکامه کشیده می‌شود (معتمدنژاد، ۱۳۶۸: ۵۱۹).

خلاصه

در این بخش کوشش شد شرایط اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی جوامع با توجه به نظام مطبوعاتی آنان تشریح شود. معیارها و اصول اخلاق حرفه روزنامه‌نگاری نیز تبیین و شیوه‌ها و راه‌های گزارشگری نیز توصیف گردد.

آموزش کلاسیک روزنامه‌نگاری در دانشگاه‌های دنیا به آموختن اصول و تکنیک‌های نگارش خبر، گزارش، مصاحبه و غیره محدود نمی‌شود. شناخت بستری که روزنامه‌نگار در آن فعالیت می‌کند، با توجه به محدودیت‌های قانونی، اصول و اخلاق حرفه‌ای، در بسیاری از موارد، مهم‌تر از یاد گرفتن اصول و تکنیک‌های روزنامه‌نگاری است. پرسشی که مطرح است این است که کسانی که در حرفه روزنامه‌نگاری در ایران قلم به دست می‌گیرند، تا چه اندازه نسبت به این امور آگاهی دارند؟ حد و مرز فعالیت‌های خود را تا چه اندازه می‌دانند؟ پرسش‌هایی که بر مبنای مطالب این بخش تهیه شده است، می‌تواند زمینه را برای شناخت

روزنامه‌نگاری مطلوب در ایران فراهم سازد.

روش تحقیق

برای انجام دادن این تحقیق که هدف آن نیل به الگوی روزنامه‌نگاری مطلوب در ایران است، از روش Q استفاده شد.

روش Q که به وسیله ویلیام استفنسون (۱۹۰۲ - ۱۹۸۹) در سال ۱۹۵۳ ابداع شده، شیوه مناسبی برای تدوین نظریه است (Stephenson, 1-5). در این روش، گویه‌ها یا مضامین مورد بررسی (مضمون، عبارت، جمله، عکس، خبر،...) با کمک پاسخگویانی که دارای ویژگی‌های مشترک باشند، با استفاده از مقیاس لیکرت (Likert) و تحلیل عاملی (factor analysis) مورد بررسی و ارزشیابی قرار می‌گیرند (Kerlinger, 582-600). برای اجرای تحقیق حاضر، مراحل زیر انجام گرفت:

مرحله اول - انتخاب گویه‌های تحقیق

با مطالعه مبانی نظری، تعداد ۶۸ گویه انتخاب شد. این گویه‌ها به صورت پرسشنامه همراه با مقیاس لیکرت با پیوستار هفت درجه‌ای برای هر گویه در اختیار پاسخگویان قرار گرفت و از آنان خواسته شد که نظر خود را از کاملاً موافق (۷) تا کاملاً مخالف (۱) ابراز دارند. در پایان پرسشنامه، اطلاعاتی درباره سن، جنس، تحصیلات، سابقه کار در حرفه روزنامه‌نگاری و سابقه تدریس در دانشگاه نیز پرسیده شد.^(۱)

۱- بر خلاف تحقیق پیمایشی (R) که پاسخگویان به گونه‌ای انتخاب می‌شوند که معرف جمعیت آماری مورد نظر باشند، در روش کیو پاسخگویان به گونه‌ای انتخاب می‌شوند که دارای ویژگی‌های مشترک باشند و تعداد آنان نیز محدود است. برای مطالعه بیشتر نگاه کنید به:
نعیم بدیعی، «روش‌شناسی کیو (Q)»، *سالنامه پژوهش و ارزشیابی در علوم اجتماعی و رفتاری*، جلد اول، به کوشش دکتر حسین رحمان سرشت، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۸۱، صص ۱۵۵-۱۸۶.

مرحله دوم - انتخاب پاسخگویان

فرض این پژوهش بر آن است که این گویه‌ها، که بر اساس مبانی نظری، شامل نظریه‌های مطبوعات، معیارها و اصول اخلاق حرفه‌ی روزنامه‌نگاری و شیوه‌های روزنامه‌نگاری، تدوین شده‌اند، معرف جامعه‌ی آماری دیدگاه‌ها و نظرها هستند و می‌توانند روزنامه‌نگاری مطلوب را در ایران تبیین کنند.

در این تحقیق، بیست نفر از بین روزنامه‌نگاران با سابقه‌ی بیش از پنج سال و پانزده نفر از استادان دانشگاه در رشته‌های علوم ارتباطات (روزنامه‌نگاری و روابط عمومی)، جامعه‌شناسی، حقوق، علوم سیاسی، زبان‌شناسی و مدیریت انتخاب شدند.^(۱)

مرحله سوم - ارزشیابی گویه‌های تحقیق

از آن‌جا که در این تحقیق از برنامه‌ی کامپیوتری QUANL که برای روش Q توسط نورمن ون توبرگن (Norman van Tubergen)، استاد دانشگاه آیوا امریکا، تدوین شده، استفاده گردیده، پرسش‌ها (گویه‌های تحقیق) به صورت پرسشنامه تدوین شد و در اختیار پاسخگویان قرار

۱- پاسخگویان این پژوهش شامل پانزده استاد دانشگاه و بیست روزنامه‌نگار بودند. در بین استادان دانشگاه، یک نفر زن بود. چهار نفر دارای تحصیلات کارشناسی ارشد و یازده نفر دارای تحصیلات دکتری بودند. رشته‌ی تحصیلی استادان دانشگاه شامل علوم ارتباطات (روزنامه‌نگاری و روابط عمومی)، جامعه‌شناسی، علوم سیاسی، مدیریت، حقوق و زبان‌شناسی بودند. میانگین سال تدریس استادانی که سابقه‌ی تدریس در رشته‌ی روزنامه‌نگاری داشته‌اند، هجده سال بوده است. میانگین استادانی که سابقه‌ی کار در حرفه‌ی روزنامه‌نگاری داشتند، نوزده سال و میانگین سن آنان ۵۳ بود.

از بیست روزنامه‌نگاری که پرسشنامه‌ی تحقیق را تکمیل کردند شش نفر زن و چهارده نفر مرد بودند. میزان تحصیلات روزنامه‌نگاران به این شرح است: دانشجو و دیپلم دبیرستان چهار نفر، لیسانس هفت نفر و فوق‌لیسانس نه نفر. پنج نفر از روزنامه‌نگاران قدیمی سابقه‌ی تدریس دروس روزنامه‌نگاری داشتند که میانگین آن برابر ده سال است. همچنین، حداقل سابقه‌ی کار آنان در حرفه‌ی روزنامه‌نگاری هفت سال و حداکثر آن ۳۱ سال با میانگین ۱۷/۵ سال بود. در بین روزنامه‌نگاران سه معاون سردبیر و هشت دبیر سرویس بودند و بقیه خود را خبرنگار، گزارشگر یا روزنامه‌نگار معرفی کردند.

گرفت. برنامه کوانل امکان توزیع نرمال گویه‌های تحقیق را روی مقیاس لیکرت فراهم می‌سازد (Van Tubergen, 1975).

مرحله چهارم - گویه‌های مورد توافق

بنا به تعریف، گویه‌های مورد توافق (consensus items) گویه‌هایی هستند که اختلاف بین میانگین گونه‌های (types) پاسخگویان، در منحنی نرمال، در حد بین +۱ و -۱ - نمره استاندارد از میانگین (صفر) قرار دارند.

مرحله پنجم - گویه‌های مورد اختلاف

در روش Q، گویه‌های مورد اختلاف، گویه‌هایی هستند که اختلاف بین میانگین گونه‌های پاسخگویان بیش‌تر از +۱ یا -۱ - نمره استاندارد باشد.

پرسش اصلی تحقیق

این تحقیق به منظور پیشنهاد یک الگوی نظری درباره روزنامه‌نگاری مطلوب در ایران از دیدگاه استادان دانشگاه و روزنامه‌نگاران صورت گرفت. پرسش اصلی تحقیق این است:

«معیارهای روزنامه‌نگاری مطلوب در ایران، از دیدگاه استادان دانشگاه و روزنامه‌نگاران چیست؟»

بررسی یافته‌های تحقیق

پس از تهیه پرسشنامه تحقیق، از استادان دانشگاه و روزنامه‌نگاران خواسته شد تا نظر خود را در مورد هر یک از ۶۸ گویه تحقیق روی مقیاس لیکرت با پیوستار هفت درجه‌ای از

۷ «کاملاً موافق» تا ۱ «کاملاً مخالف» ابراز دارند. پرسشنامه تحقیق در ماههای آذر و دی ۱۳۸۰ بین آنان توزیع شد. جدول‌های شماره ۱ و ۲ تمام ۶۸ گویه تحقیق را نشان می‌دهد. مضامین گویه‌ها، متغیرهای مستقل، و میزان موافقت و مخالفت پاسخگویان با مضامین گویه‌ها، متغیرهای وابسته این تحقیق هستند.

دیدگاه‌های استادان و روزنامه‌نگاران درباره روزنامه‌نگاری مطلوب

پس از جمع‌آوری داده‌ها و با استفاده از برنامه کامپیوتری QUANL، ابتدا ضریب همبستگی پیرسون بین تمام پاسخگویان (استادان دانشگاه و روزنامه‌نگاران) محاسبه شد و به دنبال آن تحلیل عاملی (factor analysis) انجام گرفت.^(۱) تحلیل عاملی روشی است که با استفاده از آن می‌توان پاسخگویانی را که دیدگاه‌های مشابهی با یکدیگر دارند، در گونه‌های جداگانه قرار داد (Rummel, 1970).

انتخاب دو گونه پاسخگو بر این مبنا صورت گرفت که پاسخگویان را می‌توان دو گروه فرض کرد که بخشی از دیدگاه‌های آنان از یکدیگر متمایز است.

الف - گویه‌های مورد موافق دو گونه پاسخگو

برای هر گونه پاسخگو، نمرات استاندارد (Z) محاسبه شد. جدول شماره ۱ میانگین نمرات استاندارد دو گونه پاسخگو را بر اساس موافقت بیش‌تر تا کم‌تر با گویه‌ها نشان می‌دهد. تفاوت

۱- در این پژوهش، تحلیل عاملی به صورت چرخش واریماکس (varimax rotation) انجام شد و با محاسبه بار عاملی (factor loading) و وزن (weight) هر پاسخگو، پاسخگویان در دو گونه قرار گرفتند. نوزده نفر از پاسخگویان در گونه اول و پانزده نفر در گونه دوم قرار گرفتند. ضریب همبستگی بین دو گونه پاسخگو بر اساس میانگین نمرات هر گویه برابر $r = 0.90$ است که نشانگر همبستگی بسیار زیاد بین دیدگاه‌های دو گونه پاسخگویان درباره گویه‌های تحقیق است. مقدار واریانس کل برابر $68/10$ درصد است که پاسخگویان گونه اول $64/46$ درصد واریانس و پاسخگویان گونه دوم $3/64$ درصد واریانس را به خود اختصاص داده‌اند.

نمرات استاندارد (Z) ۶۶ گویه در حد ± 1 نمره استاندارد در منحنی نرمال قرار داشتند. تمام پاسخگویان (استادان و روزنامه‌نگاران) تنها در مورد دو گویه اختلاف نظر داشتند که مورد بررسی قرار می‌گیرد. در این جدول، هر چه از میزان نمرات Z کاسته می‌شود، در پیوستار مقیاس لیکرت از سمت موافق به سمت مخالف پیش می‌رویم. گویه‌های منفی، بسته به میزان مقادیر نمرات Z، مخالفت هر دو گونه پاسخگو را نسبت به مضمون گویه‌ها نشان می‌دهد.

در این قسمت، در ابتدا گویه‌های مورد توافق استادان و روزنامه‌نگاران را مورد بررسی قرار می‌دهیم و به دنبال آن، گویه‌های مورد اختلاف را مقایسه می‌کنیم. گویه شماره ۱ که بین ۶۸ گویه رتبه اول را به دست آورده است، از استقلال حرفه روزنامه‌نگاری و امنیت شغلی روزنامه‌نگاران سخن می‌گوید.

۱- روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که از استقلال حرفه‌ای و امنیت شغلی

$$Z = 1/37$$

برخوردار باشد.

تأمین استقلال حرفه روزنامه‌نگاری، بدون تدوین و تصویب مقررات حقوقی بنیادی این حرفه (قانون خاص استقلال حرفه روزنامه‌نگاری و پیمان دسته‌جمعی کار روزنامه‌نگاران)، «مقررات تأسیس شورای مطبوعات» (برای حراست از آزادی و استقلال روزنامه‌نگاری و اجرای اصول اخلاقی حرفه‌ای)، و «مقررات مشارکت و مدیریت مطبوعات و سایر وسایل ارتباط جمعی»، «مقررات حمایت از مالکیت معنوی آفرینش‌های روزنامه‌نگاران» و توجه به اجرای «مقررات بین‌المللی حمایت از روزنامه‌نگاران، امکان‌پذیر نیست.

جدول شماره ۱- آرایه ۶۶ گویه مورد توافق استادان و روزنامه‌نگاران

کد گویه	گویه‌های تحقیق	میانگین نمرات Z
۱	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که از استقلال حرفه‌ای و امنیت شغلی برخوردار باشد.	۱/۳۷
۵	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که اصول اخلاق حرفه‌ای را رعایت کند.	۱/۲۱
۱۵	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که در انتشار اخبار یا سایر مطالب، صداقت و درستی را اساس کار خود قرار دهد.	۱/۲۰
۵۸	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که به توسعه دموکراسی یعنی حکومت مردم بر مردم کمک کند.	۱/۱۲
۶۵	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که با انتشار به موقع اخبار و رویدادهای مهم جامعه، از شایعه‌پراکنی جلوگیری کند.	۱/۱۰
۱۰	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که با انتقاد سازنده، ضعف‌ها و نارسایی‌های کشور را به دولتمردان گوشزد نماید.	۱/۰۸
۳۴	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که در اطراف مسائل اساسی و ضرورت‌های جامعه برای مردم آزادانه روشنگری کند.	۱/۰۸
۳۷	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که از تصریح به تضمین آزادی بیان و مطبوعات در قانون اساسی برخوردار باشد.	۱/۰۸
۱۸	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که به منظور روشن ساختن افکار عمومی و بالا بردن سطح معلومات و دانش مردم در زمینه‌های مختلف بکوشد.	۱/۰۷
۴۶	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که زبان آزادی‌های فردی و اجتماعی جامعه باشد.	۱/۰۶

ادامه جدول در صفحه بعد

ادامه جدول شماره ۱

میانگین نمرات Z	گویه‌های تحقیق	کد گویه
۱/۰۶	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که از حقوق مدنی کلیه افراد جامعه دفاع کند.	۱۷
۱/۰۴	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که دارای تشکلهای مستقل حرفه‌ای و صنفی باشد.	۳۹
۱/۰۴	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که با هر گونه اعمال نظر، فشار و جوسازی از طرف مقامات دولتی و غیردولتی برای چاپ مطالب یا مقاله مبارزه کند.	۴۰
۱/۰۲	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که در جمع آوری اخبار، با هیچ گونه محدودیتی روبه‌رو نباشد.	۵۰
۱/۰۱	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که محل برخورد افکار گوناگون باشد.	۵۷
۰/۹۷	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که روح همکاری اجتماعی را در برنامه‌های توسعه ملی افزایش دهد.	۶۱
۰/۹۶	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که اعضای آن از بازآموزی تخصصی حرفه‌ای در مراکز آموزش عالی برخوردار باشند.	۴۱
۰/۸۵	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که به مصالح عمومی و نیازهای واقعی خوانندگان، بیش از علاقه و هیجان‌های زودگذر آنان اهمیت دهد.	۴۷
۰/۸۴	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که سطح آگاهی‌های نشریات آن از مطالب تحریریه‌ای، بیش‌تر نباشد.	۵۱
۰/۷۶	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که بین آزادی و مسئولیت، تعادل برقرار سازد.	۶۸

ادامه جدول در صفحه بعد

ادامه جدول شماره ۱

میانگین نمرات Z	گویه‌های تحقیق	کد گویه
۰/۷۵	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که وقایع را بدون تحریف، تعصب و دخالت نظر شخصی سردبیران و یا هر مسئول دیگر گزارش کند.	۲۲
۰/۷۲	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که آیینۀ تمام خوبی‌ها و بدی‌های جامعه باشد.	۲۸
۰/۷۲	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که از توهین و تخریب نسبت به نشریات دیگر و همکاران خودداری کند.	۴۹
۰/۷۲	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که از «شورای مطبوعات» برای حراست از آزادی بیان و اطلاعات و نظارت بر تحقق معیارهای کار حرفه‌ای و اصول اخلاقی مربوط به آن، برخوردار باشد.	۵۳
۰/۷۲	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که از تدوین و انتشار مطالب تبلیغاتی به عنوان مطالب تحریریه‌ای خودداری کند.	۴۵
۰/۶۵	در روزنامه‌نگاری مطلوب، نهادی متشکل از خود روزنامه‌نگاران (بدون دخالت دولت) باید بر فعالیت‌های آنان نظارت داشته باشد.	۶۰
۰/۵۹	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که افکار عمومی جامعه را هدایت کند.	۲
۰/۵۹	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که در درجه اول نیاز خبری خوانندگان خود را به نحو مطلوب تأمین کند.	۴
۰/۵۹	از موانع اصلی روزنامه‌نگاری مطلوب در ایران کمبود آموزش‌های تخصصی حرفه روزنامه‌نگاری است.	۶۷
۰/۵۹	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که با محدودیت‌های نظارتی دولت در مراحل قبل و بعد از انتشار روبه‌رو نباشد.	۱۶

ادامه جدول در صفحه بعد

ادامه جدول شماره ۱

میانگین نمرات Z	گویه‌های تحقیق	کد گویه
۰/۵۴	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که روزنامه‌نگاران در مالکیت و مدیریت نشریات، مشارکت داشته باشند.	۲۳
۰/۵۳	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که خوانندگان خود را در برابر آگهی‌های تجاری کذب و فریبنده حفاظت کند.	۳۸
۰/۴۲	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که به خبرهای دریافتی از منابع مستقیم (خبرنگاران اختصاصی) بیش از اخبار کسب شده از منابع غیرمستقیم (خبرگزاری‌ها و روابط عمومی‌ها) اهمیت دهد.	۹
۰/۳۰	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که برای انتشار روزنامه و مجله نیاز به کسب اجازه قبلی نداشته باشد.	۶۶
۰/۲۴	دیدگاه‌های گوناگون از آزادی اندیشه، بیان و مطبوعات از موانع روزنامه‌نگاری مطلوب در ایران است.	۵۹
۰/۱۸	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که از استقلال تحریریه‌ای و عدم مداخله صاحبان و مدیران نشریات در چگونگی محتویات مندرجات آن برخوردار باشد.	۲۱
۰/۰۴	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که مطبوعات به تقویت اعتماد مردم نسبت به دولت منتخب و نهادهای وابسته به آن کمک کنند.	۶۲
۰/۰۳	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که با مظاهر فرهنگ استعماری شرق یا غرب مبارزه کند.	۵۴

ادامه جدول در صفحه بعد

ادامه جدول شماره ۱

میانگین نمرات Z	گویه‌های تحقیق	کد گویه
-۰/۰۱	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که برای طراحی و صفحه‌آرایی و رنگین‌سازی صفحه‌های نشریه، اهمیت فوق‌العاده قائل شود.	۳۳
-۰/۰۸	در روزنامه‌نگاری مطلوب، طرح دیدگاه‌های «گروه‌های فشار» ضرورت دارد.	۶۴
-۰/۰۹	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که از مصاحبه مکرر با شخصیت‌ها و مسئولان صاحب نظر معروف کشور خودداری کند.	۳۱
-۰/۳۶	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که فرهنگ اسلامی را تبلیغ و ترویج کند.	۳۶
-۰/۴۵	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که در مواردی که سردبیر ضروری می‌داند، از برنامه‌ها و کارهای دولت و مسئولان انتقاد کند.	۴۴
-۰/۶۰	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که روزنامه‌نگار هیچ مسئولیتی در برابر دیدگاه‌های مختلف نداشته باشد.	۲۴
-۰/۶۸	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که همکاران آن در نشریات مختلف کار کنند.	۵۵
-۰/۷۳	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که سرعت کسب و انتشار خبر را بر انتظار برای اطمینان صحت آن ترجیح دهد.	۷
-۰/۷۸	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که تربیت روزنامه‌نگار در تحریریه را بر آموزش تخصصی آنان در دانشگاه ترجیح بدهد.	۲۹
-۰/۷۹	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که از چاپ اخباری که باعث ناراحتی خوانندگان می‌شود، خودداری کند.	۳۰

ادامه جدول در صفحه بعد

ادامه جدول شماره ۱

میانگین نمرات Z	گویه‌های تحقیق	کد گویه
-۰/۸۱	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که معرف واقعیت‌های عینی جامعه باشد و از تشریح، تحلیل و توصیف رویدادها بپرهیزد.	۲۰
-۰/۹۱	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که برای جلب نظر خوانندگان بیش‌تر به مطالب گوناگون و حوادث و سرگرمی‌ها توجه کند.	۱۳
-۰/۹۲	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که وظیفه اصلی خود را انتشار اخبار بداند و از ارائه تفسیر خودداری کند.	۱۱
-۱/۰۵	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که هیچ‌گونه مسئولیتی در برابر خوانندگان خود به جز انعکاس اخبار و وقایع نداشته باشد.	۴۲
-۱/۰۶	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که برای برخورداری از حمایت مقامات دولتی، در انتقادات میان‌ه‌روی کند.	۱۹
-۱/۱۲	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که توجهی به تأثیر اخلاقی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی گزارش‌های خبری و غیرخبری نداشته باشد.	۳۲
-۱/۱۴	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که از قدرت سیاسی حاکم حمایت کند، نه این‌که با آن به مبارزه برخیزد، زیرا در این صورت اغتشاش و هرج و مرج جایگزین قدرت حاکم خواهد شد.	۵۲
-۱/۲۱	در روزنامه‌نگاری مطلوب، روزنامه‌نگار نباید مسئولیتی در جداسازی حقایق عینی و تفسیر و اظهار نظر داشته باشد.	۶
-۱/۲۵	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که ارگانی جهت انعکاس نظرات سیاستمداران و دولتمردان باشد.	۱۲

ادامه جدول در صفحه بعد

ادامه جدول شماره ۱

میانگین نمرات Z	گویه‌های تحقیق	کد گویه
-۱/۳۲	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که هر چه را که منابع خبری بیان می‌کنند چاپ کند و کاری به درستی یا نادرستی این مطالب نداشته باشد.	۲۶
-۱/۳۴	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که کمک‌های مالی دولتی را بر جلب آگهی‌های بازرگانی ترجیح دهد.	۱۴
-۱/۴۰	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که منابع مالی آن را مستقیماً دولت تأمین کنند.	۳
-۱/۴۸	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که همکاران آن علاوه بر حقوق دریافتی از نشریه؛ از مؤسسه‌های دولتی و خصوصی نیز پاداش ماهیانه دریافت کنند.	۴۳
-۱/۵۹	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که در آن مطبوعات ابزار سیاسی دولت‌مردان باشند و فرهنگ سیاسی آنان را گسترش دهند.	۵۶
-۱/۶۳	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که تمام اعضای تحریریه و همکاران خبری آن به سبب دشواری کار حرفه‌ای از میان مردان انتخاب شوند.	۲۷
-۱/۷۷	در روزنامه‌نگاری مطلوب، حکومت حق دارد در محتوای مطبوعات، قبل از انتشار دخالت کند.	۶۳
-۱/۷۸	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که فقط ناقل اخبار و اطلاعیه‌های دفاتر روابط عمومی ادارات و مؤسسات دولتی باشد.	۴۸
-۱/۸۰	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که سخنگوی دولت حاکم باشد.	۸

گویه شماره ۵ رتبه دوم را در بین گویه‌ها داراست. این گویه اشاره به رعایت اصول اخلاق حرفه‌ای روزنامه‌نگاری دارد.

۵- روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که اصول اخلاق حرفه‌ای را رعایت کند.

$$Z = ۱/۲۱$$

همان طور که پیش‌تر اشاره شد، در اوایل سده بیستم، کشورهای اروپایی ضرورت تدوین اصول و مقررات اخلاق حرفه‌ای روزنامه‌نگاری را مورد تأکید قرار دادند. در حرفه‌ی روزنامه‌نگاری، برخلاف حرفه‌های دیگر، اصول و مقررات اخلاق حرفه‌ای روزنامه‌نگاری مدون و مشخص نیست.

در «میثاق اخلاق حرفه‌ای روزنامه‌نگاران» که توسط دکتر معتمدنژاد به عنوان یک پیش‌نویس پیشنهاد شد، ضمن توجه به حق آزادی بیان به عنوان یکی از حقوق بنیادین انسانی، رسالت اجتماعی روزنامه‌نگاران در آگاهی به وقایع و مسائل زندگی عمومی، انعکاس برخورد عقلایی اندیشه‌ها و شناخت همگانی و تشریح و تفسیر و انتقاد آن‌ها، و نیز محدودیت‌هایی که خود روزنامه‌نگاران باید هنگام دستیابی به اخبار و اطلاعات و انتقال و انتشارشان ملزم به رعایت آن‌ها باشند، مورد تأکید قرار گرفته است.

گویه شماره ۱۵ رتبه سوم را در بین گویه‌ها داراست. این گویه اشاره به صحبت و درستی انتشار اخبار یا سایر مطالب مطبوعات دارد.

۱۵- روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که در انتشار اخبار یا سایر مطالب

$$Z = ۱/۲۰$$

صداقت و درستی را اساس کار خود قرار دهد.

یکی از مسئولیت‌های مهم حرفه روزنامه‌نگاری جلوگیری از انتشار مطالب کذب و نادرست به مخاطبان است. اطمینان از درستی مطالب از ضروریات حرفه روزنامه‌نگاری است. انتشار مطالب نادرست باعث سلب اعتماد مردم از روزنامه، مجله یا هر وسیله ارتباطی دیگر می‌شود و آنان را به سوی سایر منابع خبری هدایت می‌کند. در روزنامه‌نگاری مطلوب، تأکید بر این است که هیچگاه نباید «درستی خبر» را «فدای سرعت» انتشار آن کرد. گویه شماره ۵۸ رتبه چهارم را در بین گویه‌ها داراست. این گویه به نقش مطبوعات در توسعه دموکراسی یا مردم‌سالاری اشاره دارد.

۵۸- روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که به توسعه دموکراسی یعنی

$$Z = 1/12$$

حکومت مردم بر مردم کمک کند.

روزنامه‌نگاری، چه در غرب و چه در کشور ما در دامان استبداد متولد شد، زمانی که حکومت مردم بر مردم مفهومی نداشت. حاکمان بر مردم حکومت می‌کردند و برنامه‌ها و خط مشی‌های جامعه به دست آنان تدوین می‌شد. همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، نظریه آزادگرا در عصر روشنگری رشد کرد، ولی این رشد به موازات توسعه دموکراسی صورت نگرفت. در یک حکومت دیکتاتوری، دلیلی برای حمایت از آزادی بیان و مطبوعات احساس نمی‌شود. اصولاً چرا یک حکومت اقتدارگرا باید بخواهد که مردم از حقیقت آگاه شوند؟ مگر در حکومت اقتدارگرا، مردم حکومت می‌کنند؟ در حکومت دموکراسی، مردم حکومت می‌کنند و برای تصمیم‌گیری نیاز به داشتن اطلاعات لازم و کافی دارند و مطبوعات می‌توانند نقش ارزنده‌ای در این خصوص ایفا کنند. گویه شماره ۶۵ رتبه پنجم را در بین گویه‌ها داراست. این گویه اشاره به نقش اطلاع‌رسانی صحیح و به موقع مطبوعات برای جلوگیری از شایعه‌پراکنی دارد.

۶۵. روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که با انتشار به موقع اخبار و

رویدادهای مهم جامعه، از شایعه‌پراکنی جلوگیری کند. $Z = 1/10$

بنابراین، در بین پنج گویه‌ای که در بالاترین درجه توافقی بین تمام پاسخگویان (استادان و روزنامه‌نگاران) قرار گرفته‌اند، موضوعات استقلال حرفه‌ای و امنیت شغلی روزنامه‌نگاران، رعایت اصول اخلاق حرفه‌ای، صداقت و درستی در انتشار اخبار، کمک به توسعه دموکراسی و انتشار به موقع اخبار و رویدادهای مهم کشور از عوامل مهم روزنامه‌نگاری مطلوب در ایران برشمرده شده است.

گویه‌های مورد توافق اکثر پاسخگویان بر موضوع‌های انتقاد از ضعف‌ها و نارسایی‌ها، روشننگری درباره مسائل اساسی جامعه، ضمانت آزادی بیان و مطبوعات، روشن‌سازی افکار عمومی و بالا بردن سطح معلومات و دانش مردم، دفاع از آزادی‌های فردی و اجتماعی، حقوق مدنی افراد جامعه، دارا بودن تشکل‌های حرفه‌ای و صنفی، مبارزه با اعمال نظر و جوسازی از طرف مقامات دولتی و غیردولتی برای چاپ مطلب در روزنامه و نداشتن محدودیت در جمع‌آوری اخبار، و ایجاد محیطی برای برخورد افکار عمومی، تأکید دارد. پاسخگویان همچنین معتقدند که روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که روحیه همکاری را در برنامه‌های توسعه ملی افزایش دهد و روزنامه‌نگاران از آموزش و بازآموزی تخصصی در مراکز آموزش عالی برخوردار باشند.

اگر آرایه گویه‌های مورد توافق را از انتها یا گویه‌هایی که تمام پاسخگویان با آنان مخالفت داشته‌اند نگاه کنیم، گویه شماره ۸ بیش‌ترین میزان مخالفت را در بین پاسخگویان دارا بوده است.

۸. روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که سخنگوی دولت حاکم باشد. $Z = -1/80$

استادان و روزنامه‌نگاران با گویه‌ای که روزنامه‌نگاری مطلوب را آن شیوه روزنامه‌نگاری می‌داند که سخنگوی دولت حاکم باشد، بیش‌ترین مخالفت را ابراز داشتند. اعتقاد آنان بر این است که روزنامه‌نگاری مطلوب نباید سخنگوی دولت یا حکومت حاکم باشد.

گویه‌های شماره ۴۸، ۶۳ و ۵۶ هر یک اشاره به دخالت‌های دولت دارد. گویه شماره ۴۸ که روزنامه‌نگاری مطلوب را آن نوع روزنامه‌نگاری می‌داند که فقط ناقل اخبار و اطلاعیه‌های دفاتر روابط عمومی ادارات و مؤسسات دولتی باشد، بعد از گویه شماره ۸ بیش‌ترین مخالف را داشته است. همچنین گویه شماره ۶۳ که اشاره به دخالت حکومت در محتوای مطالب قبل از چاپ دارد، در مرتبه سوم مخالفت در بین گویه‌های تحقیق قرار دارد. پاسخگویان بر این باورند که حق کنترل و دخالت دولت در محتوای مطالب قبل از چاپ مردود است، هر چند که با توجه به تعدد و تکثر نشریه، امکان این کار در حال حاضر به دشواری ممکن است. افزون این که پاسخگویان معتقدند روزنامه‌نگاری مطلوب نباید ابزار سیاسی دولتمردان باشند و فرهنگ آنان را گسترش دهند.

با ملاحظه دقیق جدول شماره ۱ می‌توان وضعیت سایر گویه‌های تحقیق را در ارزشیابی استادان دانشگاه و روزنامه‌نگاران مورد توجه قرار داد.

ب - گویه‌های مورد اختلاف پاسخگویان

گویه‌های مورد اختلاف استادان دانشگاه و روزنامه‌نگاران در جدول شماره ۲ نشان داده شده است.

در بین ۶۸ گویه تحقیق، دو گویه شماره ۳۵ و ۲۵ مورد اختلاف پاسخگویان بوده است. گویه شماره ۳۵ که اشاره به نحوه رسیدگی به جرایم مطبوعاتی دارد، چنین می‌گوید:

۳۵- روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که به جرایم مطبوعاتی احتمالی

همکاران آن، مانند جرایم معمولی در دادگاه‌های عادی رسیدگی شود.

جدول شماره ۲- گویه‌های مورد اختلاف استادان و روزنامه‌نگاران

کد گویه	نمرات گونه		گویه‌های تحقیق	تفاوت نمره Z
	۲	۱		
۳۵	-۰/۲۴۹	-۱/۵۹۱	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که به جرایم مطبوعاتی احتمالی همکاران آن، مانند جرایم معمولی در دادگاه‌های عادی رسیدگی شود.	۱/۳۴۳
۲۵	-۱/۲۸۵	-۰/۲۶۳	روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که خبرنگاران آن مورد حمایت مادی و معنوی منابع خبری قرار داشته باشند.	-۱/۰۲۲

هر دو گونه پاسخگو با این گویه مخالفند ولی پاسخگویان گونه دوم مخالفت بیش تری ابراز داشته‌اند ($Z = -۱/۵۹۱$). به عبارت دیگر، پاسخگویان معتقدند که به جرایم مطبوعاتی نباید مانند جرایم معمولی در دادگاه‌های عادی رسیدگی شود. ماده ۳۴ قانون مطبوعات ایران در این زمینه می‌گوید:

«ماده ۳۴- به جرایم ارتكابی به وسیله مطبوعات در دادگاه صالحه با حضور هیئت منصفه رسیدگی می‌شود.»

گویه دیگری که پاسخگویان با آن مخالفند و پاسخگویان گونه اول مخالفت بیش تری را اظهار داشته‌اند ($Z = -۱/۲۸۵$)، اشاره به حمایت مادی و معنوی منابع خبری از روزنامه‌نگاران دارد:

۲۵- روزنامه‌نگاری مطلوب آن است که خبرنگاران آن مورد حمایت مادی و معنوی منابع خبری قرار داشته باشند.

بدین ترتیب، ملاحظه می‌شود که استادان و روزنامه‌نگاران معتقدند از آن‌جا که حمایت‌های معنوی و مادی از روزنامه‌نگاران می‌تواند به استقلال حرفه‌ای آنان لطمه وارد سازد، نباید مورد توجه روزنامه‌نگاری مطلوب در ایران باشد.

نتیجه‌گیری تحقیق:

الگوی روزنامه‌نگاری مطلوب

همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، یکی از هدفهای این تحقیق ارائه الگویی برای روزنامه‌نگاری مطلوب در ایران است. جمع‌آوری نظرها، نظریه‌ها و دیدگاه‌های مختلف و تحلیل آن‌ها با استفاده از روش Q این امکان را فراهم می‌سازد که پژوهشگر با استفاده از گویه‌های تحقیق به تدوین الگو یا نظریه بپردازد.

با تشریح نظریه نظام‌های مطبوعات، شرایط اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی حاکم بر فعالیت‌های مطبوعاتی برشمرده شد. همچنین، اصول و شیوه‌های روزنامه‌نگاری تشریح گردید و به دنبال آن، معیارها و اصول اخلاق حرفه‌ای مورد بحث قرار گرفت. روزنامه‌نگاران در شرایطی می‌توانند فعالیت مطلوب حرفه‌ای داشته باشند که شرایط و فضای مناسب سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی برای آنان فراهم باشد تا با استفاده از تکنیک‌ها و اصول روزنامه‌نگاری و آگاهی از معیارها و اصول اخلاقی، وظایف و مسئولیت‌های اجتماعی خویش را در برابر جامعه ایفا کنند.

بنابراین، الگوی روزنامه‌نگاری مطلوب را می‌توان از چهار جنبه در نظر گرفت:

الف - اصول و معیارهای حرفه‌ای،

ب - اصول روزنامه‌نگاری،

ج - مطبوعات و حکومت،

د - مطبوعات و جامعه.

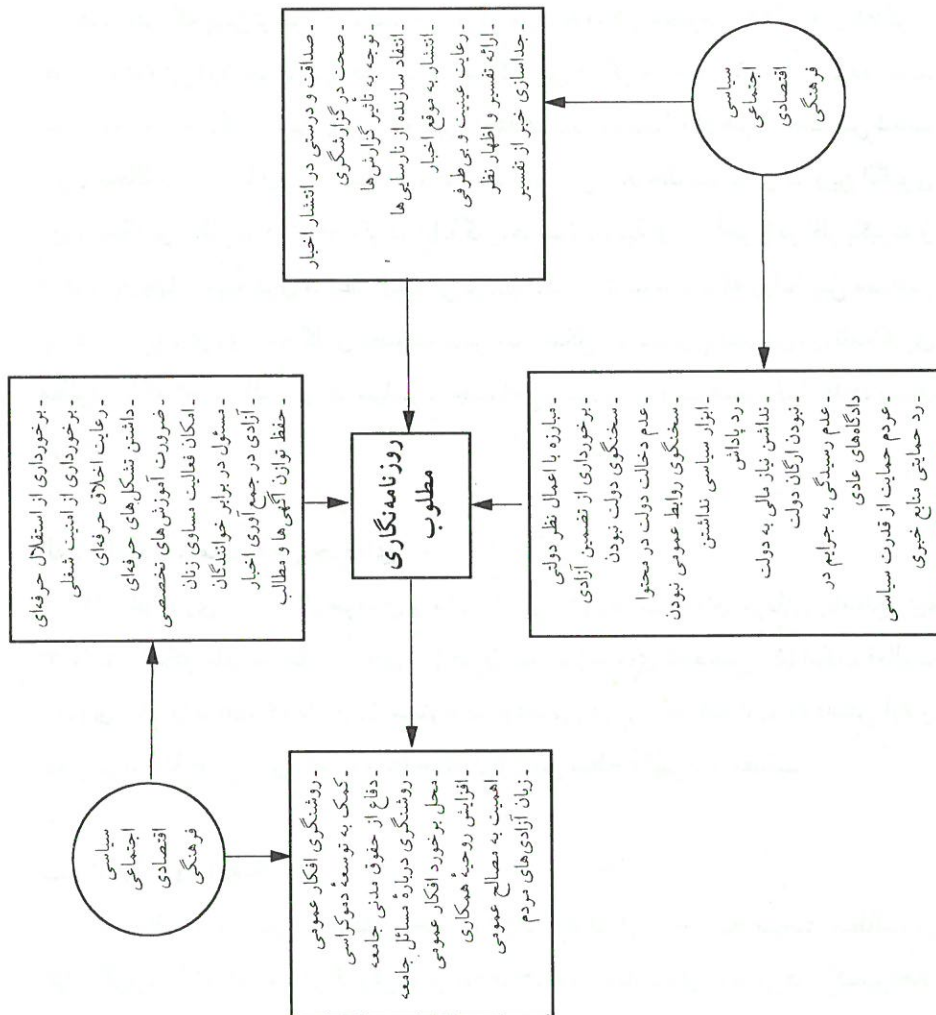
همان‌طور که پیش‌تر نیز اشاره شد، هر دو گونه پاسخگو در خصوص ۶۶ گویه از ۶۸ گویه نظرات متفاوتی ابراز نداشتند و ضریب همبستگی بین دو گونه برابر $r = 0/90$ بوده است. استادان و روزنامه‌نگاران تنها در مورد دو گویه اختلاف نظر داشتند که آن هم در خصوص شدت میزان مخالفت آنان با این دو گویه بوده است. با این ملاحظات، برای تدوین الگوی روزنامه‌نگاری مطلوب در ایران، اگر در آرایه گویه‌ها بیست رتبه اول و آخر را در نظر بگیریم و آن‌ها را به چهار زمینه فوق مرتبط کنیم، می‌توانیم الگویی ترسیم کنیم که روابط بین مضامین این گویه‌ها را برای روزنامه‌نگاری مطلوب تبیین کند. شکل ۱، الگوی پیشنهادی روزنامه‌نگاری مطلوب را که تحت تأثیر شرایط سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی قرار دارد، نشان می‌دهد.

الف - اصول و معیارهای حرفه‌ای

(۱) برخورداری از استقلال حرفه‌ای و امنیت شغلی، (۲) رعایت اخلاق حرفه‌ی روزنامه‌نگاری، (۳) داشتن تشکل‌های مستقل حرفه‌ای، (۴) ضرورت آموزش‌های تخصصی، (۵) امکان فعالیت مساوی زنان و مردان، (۶) دارا بودن مسئولیت اجتماعی در برابر خوانندگان، (۷) داشتن آزادی عمل در مرحله جمع‌آوری اخبار، و (۸) حفظ توازن بین سطح آگاهی‌ها و مطالب.

ب - اصول روزنامه‌نگاری

(۱) صداقت و درستی در انتشار اخبار و رویدادها، (۲) توجه به صحت مطالب در گزارشگری، (۳) توجه به تأثیر گزارش‌ها بر مردم، (۴) انتقاد سازنده از نارسایی‌ها و کمبودها، (۵) انتشار به موقع اخبار به منظور جلوگیری از شایعه‌پراکنی، (۶) رعایت اصل عینیت و بی‌طرفی در انتشار اخبار، (۷) ارائه تفسیر و اظهارنظر به منظور روشن ساختن رویدادها، و (۸) جداسازی و در نیامیختن خبر با تفسیر و اظهار نظرهای شخصی.

شکل ۱- الگوی روزنامه‌نگاری مطلوب

ج - مطبوعات و حکومت

(۱) مبارزه با اعمال نظر مقامات دولتی، (۲) برخورداری از تضمین آزادی، (۳) پرهیز از سخنگوی دولت شدن، (۴) مبارزه با دخالت مقامات در محتوای مطالب، (۵) پرهیز از ابزار سیاسی شدن توسط مقامات حکومت، (۶) پرهیز از دریافت هرگونه پاداش مادی و معنوی، (۷) مبارزه با رسیدگی به جرایم مطبوعاتی در دادگاه‌های عادی، و (۸) عدم حمایت از قدرت سیاسی حاکم.

د - مطبوعات و جامعه

(۱) کوشش در روشنگری افکار عمومی، (۲) کمک به توسعه سیاسی، (۳) دفاع از حقوق مدنی جامعه، (۴) روشنگری درباره مسائل جامعه، (۵) فراهم کردن زمینه برخورد افکار عمومی، (۶) کوشش در افزایش روحیه همکاری در مردم، (۷) اهمیت به مصالح عمومی جامعه، و (۸) دفاع از آزادی‌های فردی و اجتماعی مردم.

* * *

روزنامه‌نگاری در ایران، همانند بسیاری از پدیده‌ها، از غرب اقتباس شد. چاپ و انتشار اولین روزنامه فارسی در ایران در ۱۶۶ سال قبل، (۲۵ محرم ۱۲۵۳ هجری قمری - ۱۸۳۷ میلادی) در زمان سلطنت محمدشاه قاجار، توسط میرزا صالح شیرازی در شرایطی صورت گرفت که حکومتی استبدادی بر کشور حاکم بود. در طول تاریخ ایران، بر خلاف روزنامه‌نگاران و مردم که روزنامه را تکیه‌گاهی برای ارائه دیدگاه‌ها، نظرها و انتقادهای خود از حکومت می‌دانستند، بسیاری از دولتمردان، روزنامه را وسیله‌ای برای تبلیغ دیدگاه‌ها و توجیه حاکمیت خود می‌پنداشتند.

کوتاه سخن این که همان طور که پیش‌تر نیز گفته شد، روزنامه‌نگاری، حرفه‌ای سهل و در عین حال ممتنع است. هزاران نکته باریک‌تر از مو در آن نهفته است که در کتاب‌ها و قوانین و

مقررات، آشکارا مشهود نیست. کسانی که قدم به حرفه روزنامه‌نگاری می‌گذارند، باید کوشش کنند با آگاهی‌های تخصصی و شناخت صحیح از محیط و جامعه به فعالیت بپردازند.

منابع

- بدیعی، نعیم. «روش‌شناسی کیو Q»، سالنامه پژوهش و ارزشیابی در علوم اجتماعی و رفتاری. جلد اول، به کوشش دکتر حسین رحمان‌سرشت، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۸۱، صص ۱۵۵-۱۸۶.
- بدیعی، نعیم و حسین قندی. روزنامه‌نگاری نوین. تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی، چاپ سوم، ۱۳۸۲.
- بروجردی علوی، مهدخت. «نظام مطلوب مطبوعاتی از دیدگاه روزنامه‌نگاران ایران: بررسی و نظرجویی پیرامون نظریه "آمرانه"، "آزادی‌گرا"، "مسئولیت اجتماعی"، "کمونیستی شوروی" و "توسعه‌ای"، پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم ارتباطات اجتماعی، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۷۵.
- معتمدنژاد، دکتر کاظم. «میثاق اخلاق حرفه‌ای روزنامه‌نگاری: یک طرح پیشنهادی»، مجموعه مقالات دومین سمینار بررسی مسائل مطبوعات ایران. جلد دوم، تهران: انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۷، صص ۹۴۴-۹۴۸.
- معتمدنژاد، دکتر کاظم با همکاری دکتر ابوالقاسم منصفی. روزنامه‌نگاری: با فصلی جدید در بازنگری روزنامه‌نگاری معاصر. تهران: مرکز نشر سپهر، ۱۳۶۸.
- «نظام مطبوعات»، رسانه، فصلنامه مطالعاتی و تحقیقاتی وسایل ارتباط جمعی، س ۸، ش ۴، زمستان ۱۳۷۶، ص ۸۸.
- Aggarwala, Narinder K. "What is Development News" *Journal of*

Communication (1979) Vol. 29, PP. 180-182.

- Charnely, Michael V. *Reportiong*, 3rd editon, NewYork: Holt Rinehart and Winston, 1975.
- Kerlinger, Fred N. *Foundations of Behavioral Research*, 2nd ed., New York: Holt, Rinehart and Winstion, Inc., 1973, PP. 582-600.
- McDougall, Curtis D. *Interpretative Reporting*, 6th editon, NewYork: MacMillian, 1972.
- McQuail, Denis. *Mass Communication Theory: An Introduction*, Second Edition, London: Sage Publications, 1987.
- Rummel, R. J. *Applied Factor Analysis* Evanston: Northwestern University Press, 1970.
- Sandman, Peter M. David M. Rubin and David B. Sachsman. *Media: An Introductory Analysis of American Mass Communications*, second edition, Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, 1976.
- Siebert, Fred S. Theodore Peterson and Wilbur Schramm, *Four Theories of the Press*, Urbana, Ill.: University of Illinois Press, 1965.
- Stephenson, William. *The Study of Behavior: Q-technique and Its Methodology*, Chicago: University of Chicago Press, 1953.
- Stevenson, Robert L. *Communication, Development, and the Third World: the Global Politics of Information*, New York: Longman, Inc., 1988.
- The Commission On Freedom of the Press. *A Free and Responsible Press: A General Report on Mass Communication: Newspapers, Radio,*

Motion Pictures, Magazines, and Books, Chicago: The University of Chicago Press, 1947.

- Van Tubergen, Norman. *QUANL User's Guide* (Lexington, KY: Offset, 1975), a computer program providing a single execution method for handling all phases of Stephenson's Q analysis.